

TIJORAT BANKLARIDA KREDIT OPERATSIYALARI AUDITI, ASOSIY MUAMMOLAR VA TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI

Tolibova O'g'iloy G'olibovna

O'zbekiston Respublikasi Bank Moliya Akademiyasi talabasi

ogiloytolibova01@gmail.com

+998942293837

Annotatsiya. Ushbu maqolada tijorat banklarida kredit operatsiyalari auditi jarayonidagi asosiy muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari o'rganilgan. Kredit risklarini noto'g'ri baholash, ichki nazorat tizimining zaifligi va ma'lumotlar yetishmasligi kabi omillar kredit operatsiyalari auditi samaradorligini pasaytiradi. Tadqiqot natijalari kredit risklarini boshqarishni yaxshilash, raqamli texnologiyalarni joriy qilish va ichki audit jarayonlarini kuchaytirish orqali kredit operatsiyalari auditini takomillashtirish imkoniyatlarini aniqladi. Mazkur maqola bank sohasida faoliyat yuritayotgan mutaxassislar va tadqiqotchilar uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Tijorat banklari, audit, kredit operatsiyalari, iqtisodiyot, blokcheyn, zamonaviy texnologiyalar

Kirish. Tijorat banklari moliyaviy tizimning asosiy qismlaridan biri bo'lib, ularning asosiy vazifalaridan biri iqtisodiyotda moliyaviy resurslarni jalb qilish va ularni iqtisodiyotning turli sohalariga yo'naltirishdir. Shu jarayonda banklarning kredit operatsiyalari muhim o'rin tutadi, chunki kreditlar iqtisodiy rivojlanishni moliyalashtirishning asosiy vositasi hisoblanadi. Biroq, banklarning kredit portfeli bilan bog'liq faoliyatida moliyaviy barqarorlik va xavfsizlikni ta'minlash uchun har bir kredit operatsiyasi chuqur o'rganilib, nazorat qilinishi lozim. Kredit operatsiyalari auditi – bu bank tomonidan berilgan kreditlarning qonuniyligi, shartlarga rioya qilinishi, qaytish imkoniyatlari va risklarning to'g'ri baholanishini tahlil qiluvchi muhim jarayon. Audit bank faoliyatini shaffof va samarali boshqarish uchun zarur vositadir, chunki u kredit risklarini boshqarish va firibgarlikning oldini olishda muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, kredit operatsiyalari auditi bankning moliyaviy holatini barqaror saqlash, mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatini oshirish va kredit portfelining samaradorligini ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Bugungi kunda tijorat banklarining kredit operatsiyalari jarayonida ko'plab muammolar mavjud bo'lib, ular bankning umumiy faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Xususan, kredit risklarini baholashda noto'g'ri qarorlar qabul qilinishi, ichki nazorat tizimining zaifligi va audit jarayonlarida ma'lumotlarning yetishmasligi muammolarni yuzaga keltiradi. Buning natijasida bankning kredit portfeli sifatiga salbiy ta'sir etadi va qaytarilmagan kreditlar ulushi ortadi. Shu sababli, tijorat banklarida kredit

operatsiyalari auditi tizimini takomillashtirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy qilish va nazorat jarayonlarini kuchaytirish muhim vazifa hisoblanadi. Ushbu maqolada tijorat banklaridagi kredit operatsiyalari auditining asosiy tamoyillari, jarayondagi muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari tahlil qilinadi. Maqolaning asosiy maqsadi – audit jarayonlarini yaxshilash va kredit operatsiyalarini samarali nazorat qilish uchun tavsiyalar ishlab chiqishdir.

Banklarda Kredit Operatsiyalari Auditi Jarayonidagi Asosiy Muammolar va Ularni Bartaraf Etish. Tijorat banklarining asosiy vazifalaridan biri mijozlarga kreditlar ajratish orqali iqtisodiyotga moliyaviy yordam ko‘rsatishdir. Biroq, kredit operatsiyalari o‘zida yuqori darajadagi risklarni saqlaydi. Shu sababli, banklar kreditlarni nazorat qilish va audit qilish jarayonlarini amalga oshiradi. Kredit operatsiyalari auditi – bank faoliyatidagi moliyaviy barqarorlikni ta‘minlash va kredit risklarini boshqarish uchun zarur vositadir. Lekin, bu jarayonda bir qator muammolar yuzaga keladi va ularni hal qilish bankning moliyaviy sog‘lomligini ta‘minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kredit risklarini noto‘g‘ri baholash. Kredit operatsiyalarini amalga oshirishda eng katta muammolardan biri – kredit risklarini noto‘g‘ri baholashdir. Ba‘zi hollarda banklar kredit so‘rovini o‘rganish jarayonida mijozning moliyaviy holati, biznes rejasi yoki qaytarish imkoniyatlarini chuqur tahlil qilmaydilar. Bu esa bank tomonidan berilgan kreditning qaytmaslik xavfini oshiradi. Ayniqsa, kichik va o‘rta korxonalar yoki yangi tadbirkorlarga berilgan kreditlarda bu xavf yuqori. Kredit risklarini noto‘g‘ri baholash natijasida banklar katta yo‘qotishlarga duch kelishi mumkin. Banklarning kredit operatsiyalarida yuzaga keladigan yana bir muammo – ichki nazorat tizimining zaifligi hisoblanadi. Ko‘plab tijorat banklarida ichki audit va nazorat tizimlari zamonaviy texnologiyalar asosida yangilanmagan. Natijada, kredit operatsiyalarida firibgarlik yoki noto‘g‘ri qarorlar qabul qilinishi xavfi ortadi. Ichki nazorat tizimi zaif bo‘lgan banklarda kreditlarning qanday maqsadlarda ishlatilishi, mijozning o‘z vaqtida to‘lovlarni amalga oshirishi kabi jarayonlar samarali kuzatib borilmaydi. Kredit operatsiyalari auditida ma'lumotlarning yetishmasligi ham katta muammo hisoblanadi. Banklar o‘z mijozlari haqida aniq va to‘liq ma'lumotlarga ega bo‘lmasa, kredit xavfini to‘g‘ri baholash imkoniyati kamayadi. Mijozlar haqida ma'lumot olish jarayoni ko‘p vaqt va resurs talab qiladi, lekin banklar bu jarayonni tezlashtirish uchun ko‘p hollarda ma'lumot yetarlicha to‘liq o‘rganilmasligi natijasida xato qarorlar qabul qilishi mumkin. Ayniqsa, kichik banklar yoki yangi tashkil etilgan moliyaviy institutlarda bu muammo ko‘proq seziladi.

Kredit berilganidan keyin uni qaytarish jarayonini kuzatish muhimdir. Biroq, ko‘plab banklar kreditlarning to‘lov muddatlarini va mijozning moliyaviy holatini muntazam monitoring qilmaydi. Natijada kreditlarning qaytarilishida kechikishlar yoki umuman qaytmaslik holatlari yuzaga keladi. Kredit monitoring jarayoni zaif bo‘lsa,

bank o'z vaqtida muammoni aniqlay olmaydi va bu bankning likvidlik masalalariga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Muammolarni bartaraf etish yo'llari

Kredit operatsiyalari auditida yuzaga keladigan muammolarni bartaraf etish uchun bir qator choralar ko'rilishi zarur. Birinchidan, banklarda kredit risklarini boshqarish tizimlari modernizatsiya qilinishi lozim. Bu jarayonda kredit skoring tizimlaridan foydalanish, mijozlarning moliyaviy holatini chuqur tahlil qilish va ularga mos ravishda qarorlar qabul qilish zarur. Ikkinchidan, ichki nazorat va audit tizimlarini zamonaviylashtirish hamda raqamli texnologiyalar asosida kuchaytirish lozim. Bu kredit operatsiyalarini tezkor va aniq nazorat qilish imkonini beradi. Ma'lumotlar bazasini kengaytirish va to'liq tahlil qilish uchun zamonaviy ma'lumot yig'ish texnologiyalaridan foydalanish ham muhimdir. Banklar mijozlari haqida to'liq va aniq ma'lumotlarga ega bo'lish orqali kredit risklarini kamaytirishi mumkin. Shuningdek, kredit monitoring jarayonini muntazam amalga oshirish, kreditlarning qaytarilishi bo'yicha to'lov grafigini kuzatish va mijozning moliyaviy holatini muntazam tahlil qilib borish zarur. Bu orqali kreditlarni qaytarish jarayonidagi kechikishlar yoki qaytmaslik holatlarining oldi olinadi.

Kredit risklarini boshqarishni yaxshilash, raqamli texnologiyalarni joriy qilish va ichki audit jarayonlarini kuchaytirish orqali kredit operatsiyalari auditini takomillashtirish. Banklarda kredit operatsiyalarining muvaffaqiyatli amalga oshirilishi va moliyaviy barqarorlikning ta'minlanishi ko'p jihatdan kredit risklarini boshqarish sifatiga bog'liq. Biroq, ko'plab tijorat banklari kredit risklarini to'g'ri baholash va boshqarishda qiyinchiliklarga duch keladi. Shu bilan birga, zamonaviy texnologiyalar va ichki audit jarayonlarining yetarli darajada ishlatilmasligi banklarning kredit portfeliga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kredit risklarini boshqarishni yaxshilash va ichki audit tizimlarini kuchaytirish orqali kredit operatsiyalari auditining samaradorligini sezilarli darajada oshirish mumkin.

Kredit risklarini boshqarishni yaxshilash. Kredit risklarini boshqarish jarayonini yaxshilash tijorat banklari uchun birinchi darajali vazifa hisoblanadi. Kredit risklari asosan mijozlarning moliyaviy holati, bozor sharoitlari va bankning riskni boshqarish strategiyasiga bog'liq. Kreditlarni noto'g'ri baholash va qaytmaslik xavfi bankning moliyaviy barqarorligini xavf ostiga qo'yishi mumkin. Shu sababli, banklar kredit risklarini aniq baholash uchun zamonaviy tahlil usullaridan foydalanishi zarur. Bunda kredit skoring tizimlari, mijozning kredit tarixini tahlil qilish, moliyaviy ko'rsatkichlarni chuqur o'rganish va zamonaviy statistika modellaridan foydalanish samarali natijalar beradi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kredit risklarini samarali boshqarish uchun banklar kredit portfellarini diversifikatsiya qilishga ham e'tibor qaratishlari lozim.

Yagona soha yoki bozor segmentiga qaratilgan kreditlar risk darajasini oshirishi mumkin. Diversifikatsiyalangan kredit portfeli esa risklarni tarqatish va umumiy moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Shu bilan birga, kredit risklarini boshqarish strategiyalari doimiy ravishda yangilanib borishi lozim, chunki bozor sharoitlari va mijozlar holati doimiy o'zgaruvchan.

Raqamli texnologiyalarni joriy qilish. Zamonaviy raqamli texnologiyalar banklarning barcha faoliyat sohalarida muhim rol o'ynamoqda, ayniqsa, kredit operatsiyalari auditida. Raqamli texnologiyalar kredit jarayonlarini yanada tezroq va aniqroq amalga oshirish, ma'lumotlarni tahlil qilish va risklarni boshqarish imkonini beradi. Bugungi kunda ko'plab banklar kredit risklarini aniqlash va monitoring qilish uchun sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar (big data) va blokcheyn kabi texnologiyalardan foydalanmoqda. Bu texnologiyalar yordamida kredit so'rovlarini tezkor ko'rib chiqish, mijozlar to'g'risida ko'proq va aniq ma'lumotlarni olish, ularning moliyaviy holatini real vaqt rejimida kuzatish mumkin.

Raqamli texnologiyalarni joriy qilish orqali banklar kredit auditining sifatini oshirishi mumkin. Masalan, sun'iy intellekt asosidagi tizimlar kredit so'rovlarini baholash va kredit risklarini to'g'ri aniqlashda katta yordam beradi. Bu esa kreditlarni noto'g'ri taqdim etish xavfini kamaytiradi va banklarning moliyaviy barqarorligini saqlashga imkon beradi. Shuningdek, blokcheyn texnologiyasi kredit shartnomalarini xavfsiz va shaffof tarzda yuritish, tranzaksiyalarni kuzatib borish imkonini beradi. Bu esa ichki nazorat va audit jarayonlarini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Ichki audit jarayonlarini kuchaytirish. Banklarda ichki audit tizimlari moliyaviy faoliyatning xavfsizligini ta'minlash va kredit operatsiyalari ustidan doimiy nazoratni amalga oshirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Biroq, ko'plab banklarda ichki audit jarayonlari zamonaviy talablarga mos ravishda kuchaytirilmagan. Bu esa kredit operatsiyalarida noto'g'ri qarorlar qabul qilinishiga, risklarning noto'g'ri baholanishiga va firibgarlik holatlarining ko'payishiga olib kelishi mumkin. Ichki audit jarayonlarini kuchaytirish uchun banklar bir nechta muhim choralarni ko'rishi kerak. Birinchidan, audit jarayonlariga zamonaviy texnologiyalarni joriy qilish zarur. Bu jarayonda ma'lumotlarni real vaqt rejimida tahlil qilish va xatolarni aniqlash imkonini beradigan avtomatlashtirilgan tizimlardan foydalanish kerak. Ikkinchidan, ichki audit guruhining malakasini oshirish, ularni zamonaviy tahlil usullari va texnologiyalari bilan tanishtirish lozim. Bu esa audit jarayonlarining aniqligi va tezkorligini oshiradi.

Ichki audit jarayonlari kuchaytirilgan taqdirda banklar kredit operatsiyalaridagi xavflarni erta bosqichda aniqlay oladi va ularni bartaraf etish choralarni tezda ko'rishi mumkin. Bu esa bankning kredit portfeli sifatini yaxshilash va moliyaviy barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot tijorat banklarida kredit operatsiyalari audit jarayonini chuqur

o'rganishga bag'ishlangan. Kredit operatsiyalari auditining ahamiyati bankning moliyaviy barqarorligi, xavflarni boshqarish va mijozlarga sifatli xizmat ko'rsatish bilan bevosita bog'liqdir. Tadqiqot davomida kredit risklarini boshqarish, raqamli texnologiyalarni joriy qilish va ichki audit jarayonlarini kuchaytirish orqali kredit operatsiyalarini takomillashtirishning samarali imkoniyatlari aniqlangan. Kredit risklarini boshqarishni yaxshilash uchun zamonaviy tahlil usullarini qo'llash va kredit portfelini diversifikatsiya qilish zarurligi ta'kidlangan. Raqamli texnologiyalar, jumladan sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar, banklarning kredit jarayonlarini tez va aniq boshqarishga yordam berishi, shu bilan birga audit jarayonlarini ham yaxshilashi mumkin. Ichki audit tizimlarini kuchaytirish esa banklar uchun ichki nazoratni kuchaytirish, risklarni erta aniqlash va firibgarlik holatlarini oldini olishda muhim rol o'ynaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tijorat banklari kredit operatsiyalari auditini takomillashtirish orqali nafaqat o'z moliyaviy holatini mustahkamlashi, balki mijozlarga ko'rsatilayotgan xizmatlar sifatini ham oshirishi mumkin. Natijada, banklarning umumiy samaradorligi va raqobatbardoshligi oshadi, bu esa iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Shu bois, banklar uchun kredit auditi jarayonini yanada takomillashtirish bo'yicha chora-tadbirlar ishlab chiqish va amalga oshirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **Basel Committee on Banking Supervision.** (2016). Guidelines on credit risk management. Bank for International Settlements.
2. **Matz, L., & Neu, P.** (2018). Internal Audit: A Guide for Bank Managers. Wiley.
3. **Altman, E. I.** (2020). Corporate Financial Distress Prediction Models: A Review and Analysis of the Literature. *Journal of Banking & Finance*, 107.
4. **KPMG.** (2021). Digital Transformation in Banking: Rethinking Credit Risk Management. KPMG International.
5. **Institute of Internal Auditors.** (2019). The Professional Practices Framework. IIA.
6. Абдикаримова Д.Р. Банк кредитлари гаров таъминотини баҳолаш. Монография. – Т.: «Иқтисод-Молия», 2016. – 168 б.
7. Akramova Nargiza Nutfillaevna. (2023). BUGUNGI KUNDA BANKLARINING MUAMMOLI KREDITLAR BILAN ISHLASH USULLARI. Proceedings of Scientific Conference on Multidisciplinary Studies, 2(10), 39–47. Retrieved from <https://econferenceseries.com/index.php/scms/article/view/2774>
8. Uktamjonova, Z. (2024). Relevance of Benchmarking in Industrial Enterprises.
9. Ochilov, I. (2024). Improving the Methodology of Econometric Analysis of the Efficiency of Financial Activity of Agricultural Agroclusters of Uzbekistan.
10. Zokhidov, S. (2024). Improving The Effective Use Of Local Taxes And Levies In Tashkent City.
11. Ortiqov, O. A., and I. Qu'lliyev. "Bank menejmenti va marketingi." O'quv qo'llanma. T:-Iqtisod-moliya (2015).
12. Nutfillaevna, Akramova Nargiza. "BUGUNGI KUNDA BANKLARINING MUAMMOLI KREDITLAR BILAN ISHLASH USULLARI." Proceedings of Scientific Conference on Multidisciplinary Studies. Vol. 2. No. 10. 2023.
13. Nutfillaevna, Akramova Nargiza. "BUGUNGI KUNDA BANKLARINING MUAMMOLI KREDITLAR BILAN ISHLASH USULLARI." Proceedings of Scientific Conference on Multidisciplinary Studies. Vol. 2. No. 10. 2023.